

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувачка ступеня доктора філософії Залізняк Яна Іванівна, 1994 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2018 році Вінницький національний технічний університет за спеціальністю «Екологія», тимчасово не працює, виконала акредитовану освітньо-наукову програму «Науки про Землю».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Уманського національного університету Міністерства освіти і науки України, м. Умань, від 23 травня 2025 р. № 01-05/83, у складі:

Голови разової

спеціалізованої вченої ради – Юрія КИСЕЛЬОВА, доктора географічних наук, професора, завідувача кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет;

Рецензента – Ірини КРАВЦОВОЇ, кандидата географічних наук, доцента, доцента кафедри екології та безпеки життєдіяльності, Уманський національний університет;

Офіційних опонентів – Юрія ЯЦЕНТЮКА, доктора географічних наук, професора, професора кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;

Марії БОЯРИН, кандидата географічних наук, доцента, доцента кафедри екології та охорони навколишнього середовища, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Валерії ОВЧАРУК, доктора географічних наук, професора, завідувача кафедри гідрології суші, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова;

на засіданні 14 липня 2025 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 10 Природничі науки Яні ЗАЛІЗНЯК на підставі публічного захисту дисертації «Трансформація річкових геосистем Вінницької області в умовах інтенсивного природокористування» за спеціальністю 103 Науки про Землю.

Дисертацію виконано в Уманському національному університеті Міністерства освіти і науки України, м. Умань.

Науковий керівник – Сергій СОНЬКО, доктор географічних наук, професор, Уманський національний університет, професор кафедри екології та безпеки життєдіяльності.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Дисертація відповідає вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Здобувачка має 17 наукових публікацій за темою дисертації, з них 3 – статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 1 стаття у іншому науковому виданні України, 1 стаття у закордонному періодичному виданні, 12 – тези доповідей наукових конференцій.

Наукові публікації, зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам пунктів 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами):

1. Залізняк Я. І. Дослідження стану басейну річки Південний Буг за допомогою геоекологічних методів. *Науковий журнал «Людина та довкілля. Проблеми неоекології»*. 2020 р. Вип. 34. С. 31–39. DOI: 10.26565/1992-4224-2020-34-03.

2. Залізняк Я. І. Оцінка якості вод за інтегральним показником забруднення у річках басейну Південного Бугу в межах Вінницької області. *Український гідрометеорологічний журнал*. 2021. № 28. С. 37–48. DOI: 10.31481/uhmj.28.2021.04.

3. Залізняк Я. І. Геоекологічні дослідження басейну Південного Бугу в межах Вінницької області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2022. Вип. 52. № 1. С. 167–176. DOI: 10.25128/2519-4577.22.1.21.

У дискусії взяли участь та висловили зауваження:

Юрій ЯЦЕНТЮК, офіційний опонент, доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Оцінка позитивна, є зауваження:

1. Виходячи з назви дисертаційної роботи, об'єктом дослідження мала би бути не річка Південний Буг, а річкові геосистеми Вінницької області (с. 23).

2. Здобувачка виділяє «естетичні ландшафти», але не пояснює їх сутність. Вона стверджує, що природно-антропогенні ландшафти менш стійкі у порівнянні з естетичними ландшафтами (с. 36). Однак, і серед

природноантропогенних ландшафтів є надзвичайно естетично привабливі комплекси, наприклад, парки, штучно створені заповідні об'єкти тощо.

3. Помилково вказано, що частина Вінницької області належить до Причорноморської низовини (с. 48).

4. На рис. 3.20 відображено тільки пункти відбору проб річкової води у межах лівобережної частини басейну Південного Бугу (с. 125).

5. Якість річкової води на рисунках 4.2-4.4 відображена також тільки у межах лівобережної частини басейну Південного Бугу (с. 147 - 148).

6. На картосхемах (рисунки 3.20, 4.2-4.4) відсутній масштаб.

7. Більш значущими би були конкретні пропозиції зі створення нових об'єктів і територій природно-заповідного фонду у межах Вінницької області.

Марія БОЯРИН, офіційний опонент, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри кафедри екології та охорони навколишнього середовища, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Оцінка позитивна, є зауваження:

1. Графічна частина роботи має зайву деталізацію, доцільно було б об'єднати показники що мають одну шкалу вимірювання у спільні діаграми, наприклад стовпчикові (наприклад рис. 3.5, рис. 3.6, рис. 3.9- 3.11), та коректно подати на них підписи елементів легенди.

2. Також є деякі побажання стосовно змісту та оформлення таблиць і рисунків, зокрема, табл. 1.1 (с. 51) та табл. 2.2, (с. 76-77) потребують форматування, рисунки на сторінках 49, 51 та 53 потребують покращення якісного зображення. На с. 125, Рис. 3.20. «Карта Вінницької області з точками відбору проб та з басейнами досліджуваних річок» автором не коректно подано назву, оскільки це не карта Вінницької області, а зображення меж басейну річки Південний Буг та її лівих приток на території області. Пункти відбору проб на рисунку не пронумеровані, хоча очевидно, що їх кількість та розташування відповідає переліку у таблиці 2.4. Окрім того не зазначено масштаб, оформлення легенди виконано з порушенням вимог до картографічних творів на цьому рисунку, та на рисунках 1.2 та 1.3. Також з легенди не зрозумілим є фонове зображення території Вінницької області, хоча на нашу думку це відображає висоту рельєфу над рівнем моря. Тому варто було б використовувати спеціалізовані ГІС, наприклад MapInfo або QGIS, які дозволяють поєднувати шари географічної основи карти (політикоадміністративний поділ, гідрографічна мережа, шляхи сполучення, рельєф тощо) та тематичного навантаження карти, що є утрудненим в ЕГІС MS Office.

3. Дискусійним є питання стосовно відображення на рис. 4.1 - 4.4 територій, які не класифікувались за категоріями легенди карти, тобто плям, які не належать до суббасейнів Південного Бугу, безумовно, це помилка, оскільки білі плями на такого плану картах річкових басейнів повинні позначати безстічні області, що в даному випадку (особливо для територій, що примикають до р. Південний Буг) є неможливим, або вони відносяться до басейнів які не відповідають параметрам класифікації.

4. Дискусійним на нашу думку є використання штрихування у авторській розробці на рис 4.2-4.4 при відображенні якості води за результатами Інтегральної оцінки ступеня забрудненості водного середовища. Доцільно було б використовувати напівпрозорі заливки територій досліджуваних басейнів, якщо потрібно поєднувати якість води і географічне наповнення карти (гідрографічна мережа а не рельєф) або суцільну заливку якщо географічне наповнення є несуттєвим.

5. Відповідно до коректності оформлення формули 4.2 є зауваження: норматив (ГДК) показника зазвичай відображено одним символом з одним індексом; якщо вагова функція має аналітичну функцію аргументом якої є номер показника, то її доцільно вказувати в головній формулі; приведена кількість показників це є сума вагових функцій; також не коректно вказано посилання на джерело.

6. Також дискусійним є питання стосовно проведення та врахування результатів досліджень екологічного стану правих приток Південного Бугу у межах Вінницької області, оскільки у темі дисертаційного дослідження заявлено про трансформацію річкових геосистем Вінницької області (напевно в цілому, а не частини).

7. Автором наводяться рекомендації стосовно оптимізації природокористування, а саме, розширення площ територій об'єктів ПЗФ басейну річки Південний Буг у межах Вінницької області (с. 152), проте здійснено не обґрунтовану оцінку та не наведено експериментальні дослідження стосовно існуючої мережі ПЗФ річкового басейну, доцільно було б шляхи та заходи оптимізації природокористування розробити для кожного досліджуваного суббасейну приток річки Південний Буг.

Валерія ОВЧАРУК, офіційний опонент, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри гідрології суші, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Оцінка позитивна, є зауваження:

1. Стор. 50 «...Значну роль у формуванні рельєфу області відводять гідрографічній сітці» - не вірний термін, мова іде про гідрографічну мережу.

2. На стор. 50 автор стверджує «...Типова багаторічна температура повітря складає 7,5°C» при цьому надається посилання на рис. 1.3, де представлені дві карти під назвою «Режим кліматичних умов на території Вінницької області (багаторічні параметри)», а на самому рисунку вони називаються «літня» та «зимова» температура. Отже, по-перше з цих карт ніяким чином не можливо зробити висновок про середню багаторічну температуру повітря, по-друге, взагалі не зрозумілі поняття «літня» та «зимова» температура. Що мається на увазі? Середньобагаторічна температура липня та січня, чи середньомісячні температури повітря, які зазвичай наводяться у кліматичних довідниках? Й по-третє, дві карти розподілу температури повітря ніяк не можна вважати «режимом кліматичних умов». Таке представлення, вочевидь, з'явилося внаслідок того, що авторка чомусь для характеристики клімату досліджуваної території не користувалася офіційними виданнями ЦГО ім. Бориса Срезневського, зокрема Кліматичним кадастром України.

3. Незрозумілою є інформація, яка представлена в табл. 1.1. Чому наведена інформація за 2017 рік і з нею порівнюються багаторічні значення річних сум опадів? Яким чином визначалась річна кількість опадів по басейнам річок? 7 Після чого далі автор пише «Загалом, за останні роки основні метеорологічні чинники сформували в області стоки дуже малої водності, особливо в літньоосінній період (рис. 1.4)», а на рис. 1.4. представлена річкова мережа Вінницької області. Яким чином ця карта показує малу водність річок? До речі, невірно використаний термін «стоки» по відношенню до стоку річок, він використовується відносно стоків забруднюючих речовин.

4. Аналогічні зауваження до даних представлених в табл. 1.2. Знову представлено порівняння з 2017 роком, яке є незрозумілим, враховуючи, що далі в роботі представлені результати дослідження стану басейну річки Південний Буг за впродовж 2019–2021.

5. Стор. 54. «Згідно до Водного кодексу України [15], водні ресурси Вінницької області формуються обсягами поверхневих і підземних вод. Область розподілена водними ресурсами нерівномірно. У таблицях 1.1 та 1.2 сформовані основні гідрологічні характеристики річного стоку для розрахункових створів». Знов таки, по-перше, водні ресурси не формуються згідно Водного кодексу, вони є результатом складної взаємодії фізикогеографічних і кліматичних умов території; по-друге, область не може розподілятися водними ресурсами, водні ресурси можуть по ній бути розподілені більш менш рівномірно, або ні; ну й по-третє – у табл. 1.1 представлені дані про річну кількість опадів, а у табл. 1.2

представлені статистичні параметри рядів річного стоку. Така неуважність автора до тексту потребує роз'яснень.

6. Стор. 64 «Основні показники якості води у поверхневих водоймах області залишалися на рівні 2000 року. У 18 з 150 випадків органолептичні показники якості води у річці Південний Буг та її притоках Рів і Соб не відповідали нормам». Незрозуміло про що йде мова, які дані і хто порівнює з 2000 роком? Фраза просто вирвана з контексту і потребує пояснень.

7. Стор. 74 «Головним джерелом водопостачання є підземні води зони тріщин вивітрювання ...» Що мається на увазі, поясніть будь-ласка, для кого 8 головним джерелом водопостачання є підземні води?

8. Стор. 93 «Статистичні дані за кожним пунктом спостережень (табл. 2.3) класифікували за групами досліджуваних показників...», незрозуміле посилання, адже в табл.2.3 представлені загальні характеристики басейну річки Південний Буг, а не статистичні дані.

9. Проаналізувавши водність річки та вміст сульфат-іонів у воді, автор пов'язує їх збільшення підчас меженного періоду із наявністю викидів з промислових підприємств, а також із зарегульованістю річок. Це твердження потребує пояснення.

10. На рис. 3.20 представлена карта Вінницької області з точками відбору проб та з басейнами досліджуваних річок (побудовано автором). Яким чином представлені точки відбору співвідносяться з постами гідрологічних спостережень Державної гідрометслужби України та пунктами гідрохімічного моніторингу Держводагенства України?

11. Яким чином представлене в дисертації районування басейну Південного Бугу в межах Вінницької області за якістю поверхневих вод може бути використане при розробці планів управління річковим басейном та раціонального природокористування в регіоні?

Ірина КРАВЦОВА, рецензент, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності, Уманський національний університет.

Оцінка позитивна, є зауваження:

1. У розділі 1 «Загальні проблеми трансформації річкових геосистем в умовах інтенсивного природокористування» у підпункті 1.1 «Поняття про геоекосистеми та екосистеми як об'єкти геоекосистемного (ландшафтно-екологічного) моніторингу» автор наводить трактування понять «геосистема» та «екосистема» окремих авторів, роботи яких датуються першою половиною ХХ століття. Найновішими роботами щодо розуміння поняття «геосистема» є праці І. С. Круглова. З метою посилення цього питання варто було б виконати ретроспективний аналіз розвитку розуміння термінологічного апарату

дисертаційного дослідження. Проаналізувати вітчизняні та зарубіжні праці, зробити порівняння, виокремити подібності та відмінності у тлумаченнях цих понять; показати сучасне розуміння, яке сформовано відповідно до новітніх методик виконання прикладних досліджень. Сформулювати власне визначення понять «геосистема», «екосистема», а також розкрити розуміння поняття «річкова геосистема».

2. На с. 7 у анотації дисертаційного дослідження автор пише: «... Розташування басейну річки Південний Буг в межах Вінницької області у різних природних зонах зумовлює відмінності в інтенсивності та характері антропогенного впливу між пониззям та верхів'ям басейну...». Відповідно до сучасної схеми фізико-географічного районування України вся Вінницька область знаходиться в межах однієї природної зони (Лісостеп України) та однієї природної провінції (Дністровсько-Дніпровського лісостепоного краю).

3. Одним із завдань сформульованої мети дослідження є дослідити вплив антропогенних чинників на прояви деградаційних процесів у межах басейну річки Південний Буг (с. 23). Відповідно до сформульованого завдання варто було б виокремити, обґрунтувати та дати характеристику груп антропогенних чинників, що впливають на басейнову систему р. Південний Буг в межах Вінницької області. Показати географічні особливості проявів деградаційних процесів, які були Вами зафіксовані.

4. На с. 73 автор пише: «Розташований у південно-західній частині Східноєвропейської платформи, басейн Південного Бугу характеризується давнім кристалічним фундаментом». Відповідно до тектонічної будови України басейн Південного Бугу знаходиться в межах різних тектонічних структур, не лише Українського щита.

5. На с. 77 автор пише: «За характером ґрунтового покриття басейн Південного Бугу належить до лісостепу та степу». Ґрунтовий покрив не є основною ознакою, що визначає приналежність території до відповідних природних зон, це наслідок географічного положення і впливу зональних чинників. Не є зрозумілим, що мала на увазі автор, якщо територія дослідження – Вінницька область.

6. У розділі 3 «Дослідження особливостей міграції полютантів в межах річкових геосистем Вінницької області впродовж 2019–2021 рр.» автор наводить дані моніторингу Державного агентства водних ресурсів України за період 2010–2018 р. Яка доцільність представлення цієї інформації? Варто було б навести дані Державного агентства водних ресурсів за період виконання досліджень (2019–2021 рр.). Зробити порівняння та сформулювати висновки.

7. З метою розуміння змін вмісту відповідних сполук, визначення географічних чинників, які обумовлюють їхнє поширення, варто було зробити аналіз показників, які представлені на рисунках 3.1–3.4, 3.5–3.19.

8. У розділі 3, підпункті 3.2 «Результати дослідження стану басейну річки Південний Буг за допомогою геоекологічних методів впродовж 2019–2021 років у весняну повінь, зимову та літньо-осінню межень» представлений великий об'єм даних і інформації, які отримала автор в результаті виконаних досліджень, однак немає конкретизації саме в який часовий проміжок були взяті проби, адже періоди повені, межені є мінливими відповідно до років, водночас, у різні сезони року можуть бути паводки. Не є до кінця зрозумілим: наведені дані, представлені у таблицях (3.2–3.17), на рисунках (3.5–3.19) є усередненими значеннями за період дослідження чи стосуються окремого року.

9. У тексті дисертації зустрічаються орфографічні, стилістичні недоречності, які не є властивими науковому дискурсу української мови.

Юрій КИСЕЛЬОВ, голова разової спеціалізованої вченої ради, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру, Уманський національний університет.

Оцінка позитивна, без зауважень.

Сергій СОНЬКО, науковий керівник, доктор географічних наук, професор, Уманський національний університет, професор кафедри екології та безпеки життєдіяльності.

Оцінка позитивна, без зауважень.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – 0 членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування спеціалізована вчена рада присуджує Яні ЗАЛІЗНЯК ступінь доктора філософії з галузі знань 10 Природничі науки за спеціальністю 103 Науки про Землю.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової
спеціалізованої вченої ради

Юрій КИСЕЛЬОВ